

„Tout ne se tient-il pas dans le système ?”

Bedenkingen bij de paradigmatische samenhang van taalelementen

door

BERT PEETERS

1. Voor enkele jaren konfronteerde Oswald SZEMERÉNYI, in een hoogst merkwaardig stukje (SZEMERÉNYI 1980 : 161) met de nogal Orwelliaanse titel „About unrewriting the history of linguistics”¹, zijn lezer met een aantal citaten ontleend aan het oeuvre van Antoine MEILLET :

(...) chaque langue forme un système où tout se tient, et a un plan général d'une merveilleuse rigueur.

(...) une langue constitue un système complexe de moyens d'expression, système où tout se tient (...).

(...) chaque langue est un système rigoureusement agencé, où tout se tient (...).

Hij was namelijk tot de bevinding gekomen — en anderen hebben dat later beaamd — dat, in de loop der jaren, deze definitie van wat het kenmerkende van een taal uitmaakt herhaaldelijk aan Ferdinand de SAUSSURE toegeschreven was geworden². Een mogelijke oorzaak hiervoor is volgens Manfred MAYRHOFER (1981 : 36) te zoeken in een onjuiste interpretatie van MEILLET's woorden zelf. Gezien in een bredere kontekst luidt ons laatste fragmentje immers als volgt :

(...) chaque langue est un système rigoureusement agencé, où tout se tient, et c'est le genevois F. de Saussure qui a reconnu le système du vTocalisme indo-européen.

1. Orwelliaans is hierin het werkwoord, typisch voorbeeld van Newspeak (cf. PEETERS 1985e,f), niet het principe : in de maatschappijvorm van 1984 — die van de roman wel te verstaan — is het herschrijven van de geschiedenis een alledaagse bezigheid geworden.

2. SZEMERÉNYI's bewering, later hernomen door Bela BROGYANYI (1983 : 143) en door Konrad KOERNER (1984a : 29 = 1984b : 486), zal verder met voorbeelden gestaafd worden.

MAYRHOFER stelt zich in dit verband een interessante vraag :

Sollte ein Missverstehen dieser nach dem Erscheinen des „Cours“ veröffentlichten, Saussure nennenden, ihm aber keineswegs die „où tout se tient“-Wendung zuschreibenden Publikation Meillefs die Ursache des verbreiteten Irrtums sein, „où tout se tient“ seien Worte Saussures?

Men kan anderzijds ook bedenken dat Charles Bally zowat vijftig jaar geleden al — meer precies negentien jaar na het overlijden van de SAUSSURE — de volgende „acte de foi“ op papier zette :

Dans un système, tout se tient (...): ce principe, proclamé par de Saussure, conserve pour nous toute sa valeur (...) (BALLY 1932 : 9).

Gezien de ruime verspreiding van BALLY's geschriften³ hoeft het ons niet te verbazen dat ook andere auteurs onze „où tout se tient“-formule aan de SAUSSURE zijn gaan toekennen. De voornaamste onder hen is wellicht Kurt BALDINGER die in 1967 schrijft :

„La langue est un système où tout se tient“. C'est le crédo des linguistes (ou de beaucoup de linguistes) depuis Saussure (BALDINGER 1967 : 123)⁴.

De „SAUSSURE-toeschrijvingen“ die SZEMERÉNYI en BROGYANYI aanhalen komen verder nog ter sprake, en worden daarom hier niet hernomen. Recentere uitspraken zijn de volgende :

Saussure's theory of value rests on the insight that linguistic units cannot be defined independently, but must rather be treated within a system „où tout se tient“, where everything holds together (ARONOFF 1981 : 329).

Depuis F. de Saussure, on sait que „la langue est un système où tout se tient“ (BERRENDONNER e.a. 1983 : 9).

Maint adepte de la phonétique expérimentale a dû sourire en lisant dans le *Cours* de Ferdinand de Saussure que la langue est un système déposé dans le cerveau des sujets parlants, un système où tout se tient, un système cohérent qu'il s'agit de décrire d'abord selon l'axe des simultanités, qui est celui de la synchronie (PEETERS (!) 1984 : 439).

(...) il semble parfois qu'il suffise de répéter le célèbre „La langue est un système où tout se tient“ de Saussure, pour que soit défini le concept de base d'une analyse linguistique structurale (Cyr 1985 : 243).

3. Het geciteerde werk werd zowat herschreven voor de heruitgave van 1944 (Berne : Francke). Herdrukken kwamen er in 1950, 1956, en 1965. Er bestaat tevens een Italiaanse vertaling, en een nieuwe Franse editie is in voorbereiding. In de Franse heruitgaven bevindt BALLY's „acte de foi“ zich op p. 17.

4. Een Spaanse versie van deze verklaring is te vinden in BALDINGER (1970 : 151) (paginering van de tweede (herwerkte) uitgave, 1977). Er bestaan van BALDINGER's handboek een Engelse (1980) en een Franse (1984) vertaling.

2. Het lijkt erop dat SZEMERÉNYI's poging de „SAUSSURE-mythe" te ontmantelen⁵ schromelijk mislukt is. Nochtans kwam totnogtoe in professionele middens al heel wat reactie los op de pagina's 160 tot 162 van SZEMERÉNYI's artikel. Manfred MAYRHOFER, bijvoorbeeld, stelt de rechtzetting erg op prijs⁶. Bela BROGYANYI, van zijn kant, betreurt (BROGYANYI 1983 : 143) dat SZEMERÉNYI (1980 : 160) zelfs een SAUSSURE-specialist als Konrad KOERNER de „SAUSSURE-mythe" in de schoenen heeft willen schuiven. SZEMERÉNYI baseert zijn bewering enerzijds op een zinsnede waarin KOERNER (1975 : 746) een passage beoordeelt uit CHOMSKY en het daarbij heeft over het mot de passe „système où tout se tient", en over de SAUSSURE, „to whom the phrase is generally ascribed which Chomsky cites"; en anderzijds op KOERNER's (1975 : 797) verwijzing naar „Meillet's inaugural lecture of 1906, in which we read statements (...) which sound very „Saussurean" indeed". Ter staving volgen daarop een aantal citaten, en bij één ervan, tussen haakjes, de vermelding „cf. CLG 32". Nu lijkt het zeer onwaarschijnlijk dat de afkorting *cf.* een origine aanduidt; KOERNER trekt hier gewoonweg een parallel, maar schrijft niets toe aan de SAUSSURE himself. Dit blijkt volgens BROGYANYI (1983 : 143-144) uit bepaalde passages van KOERNER's omvangrijke SAUSSURE-studie van 1973 (KOERNER 1973), waarnaar nadien ook KOERNER zelf (1984a : 29 = 1984b : 495) is gaan verwijzen⁷. De lezer treft er, naast enkele citaten die ook SZEMERÉNYI herneemt, een aantal nieuwe gegevens aan. Vooreerst een citaat uit 1916, dat luidt :

Toute langue est un système rigoureusement articulé (...), tout se tient dans le système d'une langue.

En verder de vermelding dat ons zinnetje ook bij Joseph VENDRYÈS te vinden is (cf. KOERNER 1973 : 240)⁸.

Boeiend is nu de vaststelling dat ons nieuwe citaat, alsmede de verwijzing naar VENDRYÈS, gelicht zijn uit een studie van 1973; dit

5. „(...) whereas there seems to be no evidence to suggest that our remarkable formula originated with de Saussure, there is ample evidence to show that it was used by Meillet, without the slightest hint at indebtedness to his teacher, on various occasions from 1903, if not before" (SZEMERÉNYI 1980 : 162).

6. „Jeder Linguist kennt diese Wendung; fast jeder glaubt zu wissen, wo sie steht: in Saussure's postumem „Cours de linguistique générale". Dort aber ist sie, wie uns Szemerényi soben belehrt, nicht zu finden" (MAYRHOFER 1981 : 35).

7. SZEMERÉNYI's naam wordt tot tweemaal toe verkeerd gespeld; in de twee teksten wordt er verwezen naar éne „O. SZEREMÉNYI"...

8. Precies bronnenmateriaal wordt voor VENDRYÈS helaas niet opgegeven.

wijst erop dat de „où tout se tient”-formule vóór SZEMERÉNYI niet algemeen aan de SAUSSURE werd toegeschreven. Bij KOERNER zelf (1973 : 232) vinden we een verwijzing naar Giulio C. LEPSCHY (1970 : 34)⁹, die het op een bepaald punt heeft over de schijnbaar reeds sterk verspreide idee van MEILLET als was „linguistic structure and linguistic system (...) „a whole where everything is connected” (*un ensemble où tout se tient*)”.

LEPSCHY verwijst op zijn beurt naar MEILLET zelf, én naar een artikel van Georges MOUNIN (MOUNIN 1966)¹⁰. Deze laatste spreekt ook in een recentere studie (MOUNIN 1972a : 43) over MEILLET en zijn

(...) notion clé de système, qu'il définit toujours comme un ensemble „rigoureusement agencé, où tout se tient” (...).

De verwijzing alhier naar de definitie van *système* in Emile LITTRÉ's *Dictionnaire de la langue française* (1863-1873) is niet zo gelukkig : op geen enkel moment (cf. BROGYANYI 1983 : 145) geeft LITTRÉ een omschrijving die in beknoptheid evenwaardig is met de formulering van MEILLET.

Mario WANDRUSZKA (1969 : 527) omschrijft één van onze „où tout se tient”-zinnetjes als „Satz des grossen französischen Sprachforschers Antoine Meillet”. Zijn woorden hebben echter, aldus MAYRHOFER (1981 : 35), „offenbar keine Aufnahme in die Wissenschaftsgeschichte (...) gefunden”. En dit is al evenmin het geval voor de volgende passages gelicht uit teksten van respectievelijk Andrei AVRAM, Gustave GUILLAUME, en John Rupert FIRTH :

En opposition avec la conception „atomiste” des néo-grammairiens, la linguistique structurale est caractérisée par le fait qu'elle voit dans chaque élément de la langue une partie d'un ensemble (système) où — selon l'expression si souvent citée de A. Meillet — „tout se tient” (AVRAM 1965 : 120).

Bien avant que n'ait paru le livre de SAUSSURE, MEILLET avait écrit : „Chaque langue forme un système où tout se tient et a un plan d'une merveilleuse rigueur”. (GUILLAUME 1952 : 6).

Since de Saussure's famous *Cours*, the majority of [phonetical and phonological] studies seem (...) to have accepted the monosystemic principle so suc-

9. Cf. ook de tweede, uitgebreide, editie van 1982 (London : Deutsch).

10. LEPSCHY vermeldt nog een andere referentie, maar die betreft een studie waarin MEILLET's naam niet eens vermeld wordt...

11. Hernomen in (en hier geciteerd naar) FIRTH (1957 : 121). Waar MEILLET zélf een band zag tussen zijn formule en de SAUSSURE's *Mémoire* (1878), stellen we vast dat FIRTH MEILLET's slagzin eerder in verband brengt met de SAUSSURE's *Cours* (1916) (waarvan de weerklink inderdaad ook veel groter is geweest...).

cinctly stated by Meillet : „Chaque langue forme un système où tout se tient”. (FIRTH 1948)¹¹.

Eventueel dient ook Roman JAKOBSON te worden aangehaald, die als aanhef van een baanbrekende studie één van MEILLET's zinnestelsels citeert, met duidelijke verwijzing naar MEILLET (cf. JAKOBSON 1929).

3. De „où tout se tient”-formule is niet van kritiek gespaard gebleven. Zowel impliciet als expliciet is de geldigheid van MEILLET's motto op de helling gezet geworden. Ik ga niet dieper in op de impliciete kritiek, waarvan men een goede synthese vindt bij BERRENDONNER e.a. (1983 : 9-10)¹².

Wat is er van de expliciete kritiek ? Als taal niet een systeem is „où tout se tient”, wat is taal dan wel ? Een eerste antwoord vinden we bij Vittore PISANI :

[La lingua] non è un sistema, ma un insieme di sistemi, in cui *non* tout se tient.

Voorbeelden komen er niet aan te pas. Maar de suggestie taal te beschouwen niet als systeem, maar als geheel van systemen, is de moeite waard om verder onderzocht te worden (zie §§ 4-6).

Charles F. HOCKETT biedt géén bevredigend antwoord. Op ietwat lakonieke wijze besluit hij zijn onderzoek naar versprekingen als volgt :

A language is not, as Saussure (!) thought, a system „où tout se tient”. Rather, the apt phrase is Sapir's „all grammars leak” (HOCKETT 1967 : 936).

Er is natuurlijk de verwijzing naar Edward SAPIR (1929 : 39). Maar deze reus uit de Amerikaanse linguïstiek houdt het eveneens bij een bewering, zonder voorbeelden.

In 1971 is het de beurt aan de reeds eerder geciteerde Mario WANDRUSZKA. Hij schrijft :

Une langue naturelle n'est pas „un système, rigoureusement agencé, où tout se tient”. C'est un ensemble de constantes et de variantes (...) (WANDRUSZKA 1971 : 15)¹³.

Taal is een geheel van konstanten en variabelen. En wat dan nog ? Hoeft dit dan nare gevolgen te hebben voor de samenhang der elementen in het systeem ? Mij dunkt van niet. WANDRUSZKA haalt in

12. Aangeboorde thema's : de ambities van de linguïst, en de taalverandering als een continu en onopgemerkt gegeven.

13. Een samenvatting van het artikel van WANDRUSZKA vindt men in dat van Georges GALICHET (GALICHET 1979).

zijn tekst wel een massa voorbeelden — eindelijk! — aan, uit verschillende Romaanse en Germaanse talen, die op een gebrek aan samenhang kunnen duiden, of op een gebrekkige samenhang — wat verre van hetzelfde is. Maar het lijkt me nogal kras de zaken zó extreem voor te stellen als WANDRUSZKA het doet wanneer hij zegt:

De mille manières, à travers les structures phonologiques, lexicales, grammaticales de nos langues, l'anomalie brave le système, se joue du système (WANDRUSZKA 1971: 5).

En wat moeten we, *in fine*, denken van Christian LEHMANN's recente verklaring op het Tokio-kongres van 1982? Hij stelt dat

Meillet's notion of „la Langue” as a „système où tout se tient” has to be modified in the light of typological work (LEHMANN 1983: 1323).

De reden, aldus nog de auteur, is duidelijk:

Proceeding inductively, typology starts from a cross-linguistic analysis of a single category or construction. Combining such analyses of different features, it then seeks connections among them. The crucial concept here is typological clustering. However, the more comprehensive such clusters are, the looser the connections within them become, the more we must allow for variation.

Hier speelt een dubbel misverstand. Enerzijds is LEHMANN het zoveelste slachtoffer van het feit dat de SAUSSURE en MEILLET zo vaak in één adem worden genoemd, ofwel met elkaar worden verward: MEILLET heeft het niet over „la Langue”, het welbekende Saussuriaanse begrip, maar over „une langue” (zie hierboven de verschillende citaten terzake). Anderzijds, en dit is belangrijker, is het helemaal MEILLET's bedoeling niet geweest de zaken comparatief-typologisch te bekijken, tenminste niet op dit vlak; ook dàt kan men zien aan het gebruik van het lidwoord *une* of het bijvoeglijk naamwoord *toute* vóór *langue*. LEHMANN's kritiek is dus naast de kwestie.

Er is, alles bij elkaar genomen, geen grond om aan te nemen dat taalelementen niet zouden samenhangen. Er dient ten andere te worden gesteld dat er wel samenhang móet zijn. Hoe zou anders een kind in relatief zo korte tijd zijn taal leren? Dit leerproces is onverklaarbaar als we niet accepteren dat er een samenhang is, en wel een vrij strikte. *Taal is samenhang*: zo luidt een axioma waaraan we niet kunnen ontsnappen.

4. Kan taal worden opgevat als een geheel van systemen? We weten reeds uit wat voorafgaat dat Vittore PISANI deze vraag bevestigend beantwoordt. Ook John LYONS affirmeert in 1968

that each language is regarded as a *system of relations* (more precisely, a set of interrelated systems), the elements of which — sounds, words, etc. — have

no validity independently of the relations of equivalence and contrast which hold between them (LYONS 1968 : 50).

PISANI en LYONS zijn zeker de eersten niet die zich in deze zin uitspreken. In 1946 reeds, beschrijven André MARTINET en André HAUDRICOURT „tout idiome comme un système ou plutôt un complexe de systèmes dans lesquels tout se tient” (MARTINET/HAUDRICOURT 1946 : 82). In de in 1975 verschenen door MARTINET herwerkte versie van de betrokken tekst (MARTINET 1975 : 39-46) vinden we deze passage niet terug¹⁴. Was MARTINET zich bewust van de discussie ontstaan rond taalsamenhang, en heeft hij zich niet in het debat willen mengen? Of gaat het hier gewoon om een stilistische herwerking van de oorspronkelijke tekst, waarbij toevallig de formule die ons interesseert „sneuvelt”? In se is deze vraagstelling niet zó belangrijk. Veel pertinentier is voor ons de vaststelling dat noch MARTINET, noch LYONS, noch PISANI duidelijk omschrijven wát voor hen „un complexe de systèmes” of „a set of interrelated systems” of „un insieme di sistemi” mag zijn. En het is inderdaad mogelijk, dunkt me, om hier in minstens twee richtingen te gaan zoeken.

5. We herinneren ons dat Mario WANDRUSZKA taal definieerde als „un ensemble de constantes et de variantes”. Dit is een belangrijke vaststelling: variatie speelt in taal een niet te onderschatten rol. Is het niet zo dat geen twee mensen hun taal op dezelfde manier gebruiken? Beschouwen we taal als geheel of kompleks van systemen elk eigen aan een individueel taalgebruiker of een beperkte taalgroep, dan kunnen we spreken van een *diasysteem*¹⁵:

In diesem Sinne ist eine historische Sprache nie ein einziges Sprachsystem, sondern immer ein *Diasystem*, eine Summe verschiedener Sprachsysteme, die miteinander koexistieren und sich gegenseitig beeinflussen und überlagern (COSERIU 1973 : 40).

Wolfgang MEID (1983 : 711) spreekt terecht van een *diasysteem* voor het Proto-Indo-Europees. Deze opvatting is wel aangevallen geworden (zie hieromtrent PEETERS 1985b); nochtans zijn er altijd verschillen, ze zijn er altijd geweest, en ze zullen er altijd blijven. Vraagt men zich af van welke aard ze zijn, dan vindt men bij WANDRUSZKA (1971 : 15) de gebruikelijke indeling in geografische, sociale en historische varianten:

14. De hele passage vanaf „un système” is vervangen door „une structure” (MARTINET 1975 : 39): twee woorden i.p.v. een lang uitgesponnen parafraze. Cf. PEETERS (1983 : 114).

15. Nadere details m.b.t. de term *diasysteem* zijn te vinden bij PEETERS (1985d).

(...) variantes dialectales, régionales, locales ; variantes sociales et culturelles, que les lexicographes s'efforcent de démêler en indiquant pour certains mots le registre particulier auquel ils appartiennent (...); variantes historiques, enfin, par rapport à l'état présent de la langue, archaïsmes qui ne sont plus des constantes de cette langue, néologismes qui ne le sont pas encore...

Nu is het duidelijk dat deze driedeling in haar beknoptheid de werkelijkheid geweld aandoet. Zelf heb ik elders geprobeerd (cf. PEETERS 1985d) een meer genuanceerd beeld van taalvariatie op te hangen, waar ik, naast diatopische, diastratische en diachronische taalvariatie, ook diafasische en diagenerische varianten onderscheid. Een woordje uitleg bij deze verschillende dia-termen is misschien niet misplaatst.

De Franse termen *diatopique* en *diastratique*, die verwijzen naar geografische en sociale variatie, zijn van Leiv FLYDAL (Cf. FLYDAL 1952 : 248, 252); hun succes danken ze aan Eugenio COSERIU die ze hernam in 1966 (COSERIU 1966 : 199). De studie van taalverschijnselen die verschillen van streek tot streek gebeurt bij FLYDAL vanuit het *perspective diatopique*; het *perspective diastratique* daarentegen betreft de studie van taalverschijnselen die samenhangen met sociale verschillen. COSERIU spreekt respectievelijk van *différences diatopiques et diastratiques* (verschillen in het geografische aspect en tussen de socio-culturele lagen van de taalgemeenschap). De vorm *diatopie*, creatie van Pavle IVIĆ (1960-61 : 102), is, alles bij elkaar genomen, niet zo origineel als de auteur in een latere tekst (IVIĆ 1967 : 995) wel lijkt te beweren.

Het bijvoeglijk naamwoord *diachronique* is naar alle waarschijnlijkheid een neologisme van Ferdinand de SAUSSURE (in tegenstelling tot het niet originele *synchronique*). Volgens Tullio de MAURO (1972 : n.170) komt de term voor het eerst voor in een cahier dat wellicht dateert van na 1894; er is daar sprake van *faits diachroniques* (Cf. GODEL 1957 : 48).

Diafasische verschillen treden op naargelang de kontekst of de situatie waarin een boodschap wordt overgebracht. De vorm *diaphasique* is alweer door Eugenio COSERIU voorgesteld (COSERIU 1966 : 199), naar analogie met de drie voorgaande termen. COSERIU definieert zijn *différences diaphasiques* als verschillen „entre divers types de modalité expressive”. Omwille van de grotere etymologische eenvormigheid lijkt zijn formule mij geschikter dan het alternatieve *diasituativ* gesuggereerd door August DAUSES (1982 : 284). Ook Günter HOLTUS en Edgar RADTKE (cf. HOLTUS/RADIKE 1983a : 15, 17) spreken echter van *diasituative Unterscheidungen* en van *diasituative Varietäten*. *Diafasisch*, met *s*, verdient ook de voorkeur boven *diafasatisch*, met *t*: deze laatste term is, voornamelijk in de Duitse

schrijfwijze *diaphatisch*, te vinden bij Theo HERRMANN (1982), gemakkelijk te verwarren met *diapathisch* of, bij Guy LAROCLETTE (1980 : 45), *dia-pathique*¹⁶.

Rest ons de term *diagenerisch*. Hij kwam in me op na lektuur van een recent artikel van Manuel VIDAL (cf. VIDAL 1980-81). *Diagenerische varianten* zijn eigen aan één bepaalde sexe, worden dus gebruikt ofwel alleen door mannen, ofwel alleen door vrouwen¹⁷. Dit type taalvariatie wordt door LAROCLETTE (1980 : 43), volgens mij ten onrechte, ingedeeld bij diastratische variatie.

6. Het is mogelijk het begrip „geheel van systemen” anders op te vatten dan we totnogtoe hebben gedaan, en misschien ligt deze opvatting méér voor de hand. Ze verschijnt alleszins op talloze plaatsen, ondermeer ook bij BERRENDONNER e.a. (1983 : 5). Deze auteurs stellen dat

(...) la langue peut être envisagée non comme un tout, solidaire au point que chaque élément ne saurait être dissocié du reste, mais comme un ensemble de sous-systèmes qu'il est possible de considérer dans une relative indépendance les uns à l'égard des autres.

Onder *subsystemen* moet hier worden verstaan „des points isolés du système” zoals „les pronoms et l'accord, les adverbes, les tours quantitatifs et qualitatifs, les constructions factitives, les interrogatives, etc” (ibid.).

Enrico ARCAINI (1984 : 386) redeneert in dezelfde zin :

Nous pensons qu'il faut renoncer à la conception de la vision globale de la langue pour mettre l'accent sur des problèmes plus aisés à cerner et sur lesquels il est possible de travailler concrètement. La langue se conçoit [sic] ainsi comme un ensemble de micro-systèmes interreliés en expansion.

In wat volgt analyseert ARCAINI dan het micro-systeem van de *auxiliariteit*¹⁸.

Ik heb bij de twee geciteerde benaderingen wel een ernstige bedenking te maken. Gaat men hier niet wat té ver? Er is beslist tussen de entiteit taal en de net genoemde subsystemen een niveau dat de naam *systeem* verdient, maar deze ongelukkigerwijze niet krijgt : ik heb het over het niveau van de syntaxis. Om het even spreekwoor-

16. LAROCLETTE kent trouwens aan deze term, evenals aan *diatopique* (cf. p. 47), een betekenis toe die in se met taalvariatie niets te maken heeft, maar gesitueerd dient te worden op het niveau van de tekst, het genre.

17. VIDAL gebruikt de term *diagénito* in een gans andere kontekst. Zijn enquête noemt hij *diagénito* omdat *se buscó un equilibrio en el sexo de los informantes*.

18. Een iets oudere studie (ARCAINI 1982) was me niet toegankelijk.

delijk uit te drukken : door de bomen ziet men het bos niet meer, en het paard dat de haver verdient krijgt hem niet.

Welke andere systemen kunnen nog onderscheiden worden, buiten de syntaxis? Hierover zijn de taalkundigen het helaas niet eens. Marie-Thérèse VASSEUR, bijvoorbeeld, onderscheidt er vier :

(...) parler de structure c'est souvent envisager les rapports d'opposition entretenus par des unités de même type. On parle alors du système phonologique, monématique, syntaxique, sémantique... de telle langue (VASSEUR 1979 : 121)¹⁹.

In zijn laatste grote studie definieert Gérard MOIGNET drie systemen — zijn *grammatical* is wellicht verwant met wat anderen *morphosyntaxique* zouden noemen, een term die ik elders (PEETERS 1985c) veroordeeld heb.

Il est devenu banal aujourd'hui de dire qu'„une langue est un système". La formule saussurienne peut d'ailleurs être contestée : ne fait-on pas état, non pas d'un, mais de plusieurs systèmes : phonologique, grammatical, lexical? (MOIGNET 1981 : 1)²⁰.

En van vier belanden we over drie bij twee, het aantal systemen dat Charles F. HOCKETT er op nahoudt :

Any utterance in a language consists of an arrangement of the phonemes of that language ; at the same time, any utterance in a language consists of an arrangement of the morphemes of that language, each morpheme being variously represented by some small arrangement of phonemes. This is what we mean by „duality" : a language has a phonological system and also a grammatical system. (HOCKETT 1958 : 574).

Wie moeten we nu geloven? Persoonlijk verdedig ik een taalmodel dat verwant is met dat van Marie-Thérèse VASSEUR (cf. PEETERS 1985c).

7. Taal als geheel van systemen is in wat voorafgaat beschouwd geworden als *diasysteem* en als *ensemble van hiërarchisch geordende subsystemen*. Gemeenschappelijk aan beide opvattingen is hoe dan ook de idee van „systematische, paradigmatische samenhang". Mijn stelling is dat een diasysteem en een ensemble van hiërarchisch geordende subsystemen uitingen zijn, niet zozeer van taal als „système

19. Het adjektief *monématique* is afgeleid van de taaleenheid *monème*, door André MARTINET over geheel zijn oeuvre gebruikt ter vervanging van het Amerikaanse *morfeem*.

20. MOIGNET zegt van ons zinnetje „un système où tout se tient" dat het *toegeschreven* wordt aan Antoine MEILLET (cf. MOIGNET 1981 : X). Zoals Marc WILMET (1982 : 192) terecht stelt is de keus van het werkwoord *attribuer* niet zo geslaagd. Deze uitdrukking houdt immers en hier niet geoorloofde vorm van onzekerheid in.

où tout se tient”, maar veeleer van taal als *systeem van systemen*. Dat is, met betrekking tot taal als diasysteem, alvast ook de mening van Josef FILIPEC, voor wie „die gesamt-nationale Sprache ein System von Systemen” is (FILIPEC 1966 : 269), en die van Renate BARTSCH en Theo VENNEMANN (BARTSCH/VENNEMANN 1982 : 17), die „das System einer Einzelsprache” definiëren als „ein ‘logisches’ Konstrukt aus den Systemen ihrer Idiolekte”. En, schreef onlangs Nélide Esther DONNI de MIRANDE (1984 : 426), de taal

(...) no es un sistema único y cerrado sino un suprasistema, un sistema de sistemas o diasistema.

Het etiket *systeem van systemen* is vaker gebruikt geworden met betrekking tot taal als ensemble van subsystemen. Zo verdwijnen volgens František DANEŠ meerdere „insoluble dilemmas and useless disputes” als sneeuw voor de zon

(...) if one gives up the common notion of strict compartmentalization and simply admits an obvious idea, viz. that the organization of linguistic elements in the „system of systems” has a different nature, a different structure, than is usually assumed (DANEŠ 1966 : 11)²¹.

Luis MICHELENA bekijkt in 1967 de zaak diachronisch :

[La lengua], complejo sistema de sistemas, se halla siempre en un equilibrio inestable, en una constante tensión entre distinciones que tienden a ser abandonadas y otras nuevas que pugnan por establecerse (...) (MICHELENA 1967 : 303).

Christian BAYLON en Paul FABRE geven meer details :

Les signes ne se définissent que par opposition. L’ensemble de ces oppositions consitue dans chaque langue un système, ou plutôt un *système de systèmes* : système phonologique, système syntaxique, système lexical (BAYLON/FABRE 1975 : 19).

Meer details ook vonden we bij Marie-Thérèse VASSEUR — voor de duidelijkheid hernemen we een gedeelte van het hierboven geciteerde fragment :

On parle (...) du système phonologique, monématique, syntaxique, sémantique... de telle langue. Ceci donne l’idée fausse que la langue est une juxtaposition de systèmes alors qu’il s’agit bien plutôt d’un système de systèmes (...) (VASSEUR 1979 : 121).

Heel recent had Josef VACHEK het over „the interplay of the levels (i.e. subsystems) of the given system of language”, en over het

21. Wat is er zo „obvious” aan de hier gestelde idee, die ik alleszins niet strikt strukturalistisch kan noemen ?

feit dat „language constitutes a system of sub-systems or levels” (VACHEK 1984 : 251, 252).

Het laatste woord had ik kunnen laten aan Karl-Dieter BÜNTING :

Das zentrale Grundaxiom strukturalistischer Sprachwissenschaft besagt, daß die Sprache ein System, genauer : ein *System von Systemen* ist (BÜNTING 1972 : 38).

... of aan Johannes ERBEN :

Die Aufgabe kann (...) nicht einfach lauten, *das System* der Sprache und seine Veränderung zu beschreiben, sondern : zu prüfen, *wie weit* Sprache als funktionierendes „*System*” oder als „System von Systemen” („Polysystem”) beschreibbar ist und entsprechend ihre Veränderung als „*Systemgeschichte*” bzw. als strukturelle Entwicklung in Richtung einer größeren „*Systemhaftigkeit*” (...) (ERBEN 1977 : 9 ; zie ook *ibid.*, p. 12).

Maar is het niet véél mooier deze bedenkingen af te sluiten met het „trobar clus” ofte de hermetische taal van Gustave GUILLAUME, die het echter ook over „systemen” heeft als die van het lidwoord of de werkwoordstijden (GUILLAUME 1919 ; 1929), en die tegelijk plaats laat voor het asystematische (GUILLAUME 1952 : 17). De taal, zegt GUILLAUME (1952 : 10), „est un système de systèmes (une successivité concentrique de systèmes)”, een samenvattende vaststelling die nog min of meer interpreteerbaar is. Wat echter moeten we denken van volgende breedspakerige vaststelling van dezelfde auteur :

(...) la langue est un système de systèmes — un assemblage systématisé de systèmes contenant (ayant un contenu propre de positions intérieures) s'emboîtant les uns dans les autres et qui, inscrits chacun dans un plus étendu, le plus étendu de tous étant celui de l'assemblage qu'en fait la langue, diffèrent entre eux sous toutes sortes de rapports, sauf celui de leur forme commune de contenant, laquelle se répète identique à elle-même, et en réalité invariante, du plus étendu au moins étendu, de sorte que celle du plus étendu, *la langue*, assemblage de tous, serait connue au cas où l'on réussirait à voir en traits nets la forme de l'un de ceux, riche ou pauvre de substance, qu'elle contient (GUILLAUME 1952 : 7).

Dàt is Gustave GUILLAUME op zijn best. Een kluif voor de liefhebber ?

BIBLIOGRAFIE

- ARCAINI, Enrico. 1982.
„La traduzione come analisi di microsistemi”. In : *Processi traduttivi : teorie e applicazioni*.
Brescia : La Scuola.
- ARCAINI, Enrico. 1984.
„La traduction : aspects et problèmes. L'auxiliarité”. *Lingua e stile* 19. 381-419.
- ARONOFF, Mark. 1981.
„Automobile semantics”. *Linguistic inquiry* 12. 329-347.
- AVRAM, Andrei. 1965.
„Syntagme et paradigme, synchronie et diachronie”. *Philologica pragensia* 8. 120-124.
- BALDI, Philip (ed.). 1984.
Papers from the XIIIth linguistic symposium on Romance languages. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins.
- BALDINGER, Kurt. 1967.
„Structures et systèmes linguistiques”. *Travaux de linguistique et de littérature* 5 : 1.
123-139.
- BALDINGER, Kurt. 1970.
Hacia una semántica moderna. Madrid : Alcalá.
- BALLY, Charles. 1932.
Linguistique générale et linguistique française. Paris : Leroux.
- BARTSCH, Renate ; VENNEMANN, Theo. 1982.
Grundzüge der Sprachtheorie. Eine linguistische Einführung. Tübingen : Niemeyer.
- BAYLON, Christian ; FABRE, Paul. 1975.
Initiation à la linguistique avec des travaux pratiques d'application et leurs corrigés. Paris :
Nathan.
- BERRENDONNER, Alain ; LE GUERN, Michel ; PUECH, Gilbert. 1983.
Principes de grammaire polylectale. Lyon : Presses universitaires.
- BRETTSCHNEIDER, Günter ; LEHMANN, Christian (eds). 1980.
*Wege zur Universalienforschung. Sprachwissenschaftliche Beiträge zum 60. Geburtstag von
Hansjakob Seiler*. Tübingen : Narr.
- BROGYANYI, Bela. 1983.
„A few remarks on the origin of the phrase 'où tout se tient'”. *Historiographia linguistica*
10. 143-147.
- BÜNTING, Karl-Dieter. 1972.
Einführung in die Linguistik. Frankfurt : Athenäum Fischer.
- COSERIU, Eugenio. 1966.
„Structure lexicale et enseignement du vocabulaire”. *Actes du 1er Colloque international
de linguistique appliquée*. Nancy. 175-217.
- COSERIU, Eugenio. 1973.
Probleme der strukturellen Semantik. Tübingen : Narr.
- CYR, Danielle. 1985.
„L'utilisation du modèle structural en linguistique : de l'épistémologie à la pratique”. *Langues
et linguistique* 11. 241-267.
- DANĚŠ, František. 1966.
„The relation of centre and periphery as a language universal”. *Travaux linguistiques de
Prague* 2. 9-21.
- DAUSES, August. 1982.
Bespr. van LAROCHE 1980. *Zeitschrift für französische Sprache und Literatur* 92.
284-287.
- DONNI de MIRANDE, Néida Esther. 1984.
„La variedad del español en la Argentina”. *Actas del II Simposio internacional de lengua
española*. Gran Canaria. 425-457.

- ERBEN, Johannes. 1977.
 „Sprachgeschichte als Systemgeschichte“. *Sprachwandel und Sprachgeschichtsschreibung im Deutschen*. Düsseldorf: Schwann. 7-23.
- FILIPEC, Josef. 1966.
 „Probleme des Sprachzentrums und der Sprachperipherie im System des Wortschatzes“. *Travaux linguistiques de Prague* 2. 257-275.
- FIRTH, John Rupert. 1948.
 „Sounds and prosodies“. *Transactions of the philological Society*. 127-152.
- FIRTH, John Rupert. 1957.
Papers in linguistics 1934-1951. London: Oxford University Press.
- FLYDAL, Leiv. 1952.
 „Remarques sur certains rapports entre le style et l'état de langue“. *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap* 16. 241-258.
- FROMKIN, Victoria E. (ed.). 1973.
Speech errors as linguistic evidence. The Hague: Mouton.
- GALICHET, Georges. 1979.
 „Au-delà des „structuralismes“. Vers une linguistique totale“. *L'information grammaticale* 3. 3-5.
- GODEL, Robert. 1957.
Les sources manuscrites du Cours de linguistique générale de F. de Saussure. Genève: Droz.
- GUILLAUME, Gustave. 1919 (1975).
Le problème de l'article et sa solution dans la langue française. Paris: Hachette.
- GUILLAUME, Gustave. 1929 (1965).
Temps et verbe. Paris: Champion.
- GUILLAUME, Gustave. 1952.
La langue est-elle ou n'est-elle pas un système ? Québec: Presses universitaires Laval. Hernomen in GUILLAUME (1964: 220-240).
- GUILLAUME, Gustave. 1964.
Langage et science du langage. Paris: Nizet/Québec: Presses de l'Université Laval.
- HERRMANN, Theo. 1982.
Sprechen und Situation. Eine psychologische Konzeption zur situationsspezifischen Sprachproduktion. Berlin/Heidelberg/New York: Springer.
- HOCKETT, Charles F. 1958.
A course in modern linguistics. New York: Macmillan.
- HOCKETT, Charles F. 1967.
 „Where the tongue slips, there slip I“. *To honor Roman Jakobson* 2. The Hague/Paris: Mouton. 910-936. Hernomen in FROMKIN ed. (1973: 93-119), en in HOCKETT (1977: 226-256).
- HOCKETT, Charles F. 1977.
The view from language. Selected essays 1948-1974. Athens/Ohio: University of Georgia Press.
- HOLTUS, Günter; RADTKE, Edgar. 1983a.
 „Varietätenlinguistik des Italienischen' in der Diskussion. Einführende Bemerkungen zur Thematik und zu ihrer Aktualität“. In: HOLTUS/RADTKE eds (1983b: 11-21).
- HOLTUS, Günter; RADTKE, Edgar (eds). 1983b.
Varietätenlinguistik des Italienischen. Tübingen: Narr.
- IVIĆ, Pavle. 1960-61.
 „Osnovni aspekti strukture dijalekatske diferencijacije“. *Makedonsky jazik* 11-12. 81-103.
- IVIĆ, Pavle. 1967.
 „The Serbocroatian case system in diachrony and diatopy“. *To honor Roman Jakobson* 2. The Hague/Paris: Mouton. 995-1005.
- JAKOBSON, Roman. 1929.
Remarques sur l'évolution phonologique du russe comparée à celle des autres langues slaves. Prague: Cercle linguistique.

- KOERNER, Konrad. 1973.
Ferdinand de Saussure. Origin and development of his linguistic thought in Western studies of language. A contribution to the history and theory of linguistics. Braunschweig : Vieweg.
- KOERNER, Konrad. 1975.
 „European structuralism : early beginnings”. In : SEBEEK ed. (1975 : 717- 827).
- KOERNER, Konrad. 1984a.
 „French influences on Saussure”. *Canadian journal of linguistics* 29. 20-41.
- KOERNER, Konrad. 1984b.
 „Saussure's French connection”. In : BALDI ed. (1984 : 475-500).
- LAROCLETTE, Joe. 1980.
Le langage et la réalité 2. L'emploi des formes de l'indicatif en français. München : Fink.
- LEHMANN, Christian. 1983.
 „The state of the art in language typology”. *Proceedings of the XIIIth international Congress of linguists.* Tokyo. 1323-1326.
- LEPSCHY, Giulio C. 1970.
A survey of structural linguistics. London : Faber & Faber.
- LEROY, Maurice. 1963.
Les grands courants de la linguistique moderne. Bruxelles : Editions de l'Université.
- LYONS, John. 1968.
Introduction to theoretical linguistics. Cambridge : University Press.
- MARTINET, André. 1975.
Evolution des langues et reconstruction. Paris : P.U.F.
- MARTINET, André ; HAUDRICOURT, André. 1946.
 „Propagation phonétique ou évolution phonologique ? Assourdissement et sonorisation d'occlusives dans l'Asie du sud-est”. *Bulletin de la Société de linguistique de Paris* 43 : 1. 82-92.
- de MAURO, Tullio. 1972.
 Kritische uitgave van SAUSSURE (1916). Paris : Payot.
- MAYRHOFER, Manfred. 1981.
Nach hundert Jahren. Ferdinand de Saussures Frühwerk und seine Rezeption durch die heutige Indogermanistik. Heidelberg : Winter.
- MEID, Wolfgang. 1983.
 „The Indo-European lexicon and its usage as a problem in reconstruction”. *Proceedings XIIIth Congress* cit. Tokyo. 710-714.
- MICHELENA, Luis. 1967.
 „Estructuralismo y reconstrucción”. *Problemas y principios del estructuralismo lingüístico.* Madrid : C.S.I.C. 299-319.
- MOIGNET, Gérard. 1981.
Systématique de la langue française. Paris : Klincksieck.
- MOUNIN, Georges. 1966.
 „La notion de système chez Antoine Meillet”. *La linguistique* 2 :1. 17-29. Hernomen in MOUNIN (1972b : 78-95).
- MOUNIN, Georges. 1972a (1975).
La linguistique du XXe siècle. Paris : P.U.F.
- MOUNIN, Georges. 1972b.
Clefs pour la sémantique. Paris : Seghers.
- PEETERS, Bert. 1983.
 „L'économie dans l'enseignement d'André Martinet”. *La linguistique* 19 :2. 105-116.
- PEETERS, Bert. 1984.
 „Pour une revalorisation du champ de dispersion. Système linguistique et description”. *Revue roumaine de linguistique* 29. 439-442.
- PEETERS, Bert. 1985a.
 Bespr. van BARTSCH/VENNEMANN 1982. *IRAL* 23. 168-170.

- PEETERS, Bert. 1985b.
Bespr. van de *Proceedings of the XIIIth international Congress of linguists. Canadian journal of linguistics* 30. 218-226.
- PEETERS, Bert. 1985c.
„Les quatre articulations du langage". Te verschijnen in een publikatie van de Belgische Kring voor linguïstiek.
- PEETERS, Bert. 1985d.
„Qui fait quelle description de quoi et comment?" Te verschijnen in *La linguistique*.
- PEETERS, Bert. 1985e.
„Novlangue et Newspeak : des langues jumelles?" Te verschijnen in de *Revue roumaine de linguistique*.
- PEETERS, Bert. 1985f.
„Novlangue, axiologie et sémantique des champs". Te verschijnen in de *Revue roumaine de linguistique*.
- PEETERS, Bert. 1985g.
Bespr. van BALDI ed. 1984. Te verschijnen in *Romanische Forschungen*.
- PISANI, Vittore. 1966.
Bespr. van LEROY 1963. *Paideia* 21. 297-308.
- SAPIR, Edward. 1921.
Language. An introduction to the study of speech. New York : Harcourt & Brace.
- de SAUSSURE, Ferdinand. 1878.
Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes. Leipzig.
- de SAUSSURE, Ferdinand. 1916.
Cours de linguistique générale. Lausanne/Paris : Payot.
- SEBEOK, Thomas (ed.). 1975.
Current trends in linguistics 13:2. The Hague/Paris : Mouton.
- SZEMERÉNYI, Oswald. 1980.
„About unrewriting the history of linguistics". In : BRETTSCHEIDER/LEHMANN eds. (1980 : 151-162).
- VACHEK, Josef. 1984.
„Some Praguian remarks on present day phonology (In margine Phonologica 1980)". *Folia linguistica* 18. 247-261.
- VASSEUR, Marie-Thérèse. 1979.
„De la solidarité des deux articulations". *La linguistique* 15:2. 121-130.
- VIDAL, Manuel. 1980-81.
„Los nexos adversativos en el habla culta de Santiago de Chile". *Boletín de filología* 31 (*Homenaje a Ambrosio Rabanales*). 963-977.
- WANDRUSZKA, Mario. 1969.
Sprachen vergleichbar und unvergleichlich. München : Piper.
- WANDRUSZKA, Mario. 1971.
„Pour une linguistique à visage humain". *Le français moderne* 39. 3-17.
- WILMET, Marc. 1982.
Bespr. van MOIGNET 1981. *Revue de linguistique romane* 46. 192-195.